

Oceny i omówienia

Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik. Dokumente. Kommentar. Herausgegeben von Klaus Sorgenicht, Wolfgang Weichelt, Tord Riemann, Hans-Joachim Semler. Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1969. Band 1: 417 ss., Band 2: 551 ss.

Niemiecka Republika Demokratyczna obchodziła w październiku 1969 r. 20-lecie swego istnienia. Klamrami państwowo-prawnymi spinającymi dotychczasowy rozwój stosunków politycznych i społecznych w tym kraju są dwa zasadnicze akty ustrojodawcze: pierwsza konstytucja NRD z 7 X 1949 r. oraz nowa, socjalistyczna konstytucja z 6 IV 1968 r. Różnią się one od siebie, powstawały bowiem w odmiennych warunkach politycznych, są jednak wyrazem ciągłości budownictwa socjalizmu w NRD. Uchwalenie nowej konstytucji jest faktem o istotnym znaczeniu, jako że stanowi ona i stanowić będzie przez dłuższy okres prawną podbudowę rozwinętego społecznego systemu socjalizmu, zainicjowanego w 1967 r. przez VII Zjazd Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności (*SED*). Jest to zarazem aktualnie najnowszy akt ustrojodawczy w państwach obozu socjalistycznego.

Z tym większym uznaniem i zainteresowaniem należy powitać ukazanie się obszernego, dwutomowego komentarza do nowej konstytucji, wydanego przez specjalizujące się w problematyce polityczno-prawnej Wydawnictwo Państwowe (*Staatsverlag*) NRD. Na podkreślenie zasługuje przy tym także fakt, iż wspomniany komentarz ukazał się na półkach księgarskich w I połowie 1969 r., a więc stosunkowo krótko po uchwaleniu nowej konstytucji.

Jest to praca zbiorowa 19 czołowych przedstawicieli nauki prawa państwowego i innych dyscyplin naukowych oraz działaczy partyjnych i państwowych NRD. Wielu z nich współdziałało w pracach komisji, powołanej przez Izbę Ludową NRD w dniu 1 XII 1967 r. dla opracowania projektu nowej konstytucji. I tak do współautorów komentarza należą dwaj członkowie tejże komisji, a mianowicie jej sekretarz Klaus Sorgenicht, kierownik Wydziału do spraw Państwa i Prawa Komitetu Centralnego *SED*, oraz prof. dr Wolfgang Weichelt, który przewodniczy zarazem stałej komisji konstytucyjno-prawnej Izby Ludowej obecnej V kadencji. Szereg autorów uczestniczyło w pracach komisji, powołanej do opracowania projektu konstytucji, w charakterze rzeczoznawców. Są to profesorowie: Herbert Edeling, Gerd Egler, Uwe-Jens Heuer, Fritjof Kunz i Eberhard Poppe, ponadto zaś także: Dieter Heinze, Gerhard Kegel, dr Walter Krutzsch, dr Lothar Oppermann, dr Heinz Schmidt, Hans-Joachim Semler i dr Hans Voss. Listę autorów komentarza uzupełniają: prof. dr Rainer Arlt, Klaus Heuer, Helmut Koziolok, Tord Riemann i Gerhard Schüssler. Jest to więc zespół wysoce autorytatywny, co sprawia, że omawiany komentarz można uważać za zgola oficjalną publikację.

Składa się ona z dwóch zasadniczych części. I tak opublikowane zostały najpierw w obszernym wyborze dokumenty związane z opracowaniem i uchwaleniem nowej konstytucji (obejmują one bez mała połowę tomu I). Drugą część stanowi właściwy komentarz (druga połowa tomu I i cały tom II).

Część dokumentacyjną otwiera przy tym nawiązanie do ustaleń wspomnianego VII Zjazdu *SED*, który zaakceptował propozycję I sekretarza KC *SED* i przewodniczącego Rady Państwa NRD Waltera Ulbrichta wystąpienia do Izby Ludowej z wnioskiem o opracowanie nowej konstytucji. W ten sposób uwypuklono już na wstępie komentarza fakt, że inicjatorką nowej konstytucji, podobnie zresztą jak i jej po-

przedniczek z 1949 r., była Niemiecka Socjalistyczna Partia Jedności — kierownicza siła polityczna w NRD.

Wśród dokumentów, poza oświadczeniem przewodniczącego Rady Państwa złożonym przed Izłą Ludową dnia 1 XII 1967 r., znajdujemy dwie uchwały Izby z tej samej daty, dotyczące przygotowania projektu konstytucji. Stanowią one — dodajmy — jej formalną genezę¹.

Chodzi o uchwałę dotyczącą zatwierdzenia wspomnianego co dopiero oświadczenia przewodniczącego Rady Państwa oraz uchwałę o utworzeniu komisji Izby Ludowej dla opracowania projektu konstytucji, czyli tzw. komisji konstytucyjnej.

Kolejnym z wydrukowanych dokumentów jest sprawozdanie przewodniczącego tej komisji Waltera Ulbrichta, złożone Izbie Ludowej w dniu 31 I 1968 r. W. Ulbricht uzasadnił w nim obszernie przygotowany przez komisję projekt konstytucji. Zamieszczono tu również treść uchwały Izby Ludowej z tegoż dnia o przekazaniu projektu pod dyskusję publiczną, oświadczenia przewodniczących czterech pozostałych partii politycznych NRD, aprobujące w pełni założenia tego nowego aktu ustrojodawczego, a także przemówienie członka komisji konstytucyjnej i prezydenta Rady Narodowej Frontu Narodowego Niemiec Demokratycznych prof. Ericha Corrensa w Izbie Ludowej w dniu 26 III 1968 wraz z pisemnym sprawozdaniem komisji o przebiegu dyskusji publicznej nad projektem konstytucji. Zbiór zawiera dalej tekst ustawy z tej samej daty mówiącej o przeprowadzeniu referendum ludowego, i uchwały Izby Ludowej o powołaniu Centralnej Komisji Plebiscytowej oraz odezwę Izby do obywateli NRD w sprawie referendum. Część dokumentalną zamyka sprawozdanie Centralnej Komisji Plebiscytowej o wynikach referendum oraz oświadczenie przewodniczącego Rady Państwa NRD, złożone w dniu 8 IV 1968 r. przy okazji ogłoszenia nowej konstytucji.

Zebrane i przedstawione w zbiorze dokumenty obrazują w sposób nader obszerny genezę i założenia nowej konstytucji na tle dotychczasowego rozwoju Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań politycznych tego państwa.

Część omawianej publikacji, zawierająca komentarz, odpowiada swym układem rozwiązaniom stosowanym zazwyczaj w opracowaniach tego rodzaju. Autorzy przytaczają *in extenso* i następnie szczegółowo komentują wstęp i kolejno każdy artykuł konstytucji. Układ ten posiada niewątpliwy walor praktyczny: umożliwia bowiem szybkie znalezienie potrzebnego wyjaśnienia. Lepiej też uwypatnia miejsce, jakie każdy artykuł zajmuje nie tylko w kontekście samej konstytucji, lecz w całym systemie prawno-ustrojowym państwa. Nieuniknione w tym układzie pewne powtórzenia w niczym nie umniejszają jego wspomnianych co dopiero zalet.

Szczególnie obszernie przeanalizowany został w komentarzu wstęp do konstytucji. Jest to zrozumiałe, jeśli zauważymy, że preambula zawiera podstawowe cele i przesłanki tej nowej, prawnej podwaliny ustrojowej NRD.

Warto tu zwrócić m. in. uwagę na zawarte w komentarzu stwierdzenie, że powstanie Niemieckiej Republiki Demokratycznej było aktem swoistej samoobrony narodowej (*nationale Selbsthilfe*) w stanie wyższej konieczności (*Notstand*), w jakim znalazła się cała niemiecka społeczność narodowa (*deutsche Nation*) z chwilą powstania w 1949 r. separatystycznego państwa zachodniemieckiego (tom I, ss. 200 - 201). Utworzenie NRD, jako odrębnego państwa, na części obszaru niemieckiego (obszaru, którego granice zostały ustalone w wyniku rozpetanej i przegranej przez Niemcy hitlerowskie II wojny światowej) nie było — jak wiadomo — z góry zamierzone. NRD powstała w rezultacie rozwoju sytuacji międzynarodowej pierwszych lat powojennych, a zwłaszcza rozbieżności, jakie m. in. na tle przyszłych losów Niemiec narastały w łonie mocarstw zwycięskiej koalicji antyhitlerowskiej. Potę-

¹ Por. także L. Janicki, *Nowa konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Projekt i uchwalenie*. „Przegląd Zachodni” nr 2/1968, s. 290 i n.

gowały je jeszcze separatystyczne posunięcia najpierw dwóch, a następnie wszystkich trzech mocarstw zachodnich². Dodajmy, że zainicjowany przez SED i opracowany w b. radzieckiej strefie okupacyjnej projekt pierwszej konstytucji był postrzegany jako akt ustrojodawczy dla całych Niemiec, tj. dla jednego ogólnego państwa niemieckiego pod nazwą Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Wszelako uchwalenie w strefach zachodnich odmiennego (alternatywnego) projektu konstytucji, czyli tzw. Ustawy Zasadniczej dla Niemieckiej Republiki Federalnej i utworzenie na jej podstawie naczelnych organów państwowych dla obszaru trzech stref zachodnich sprawiło, że konstytucja NRD stała się aktem ustrojodawczym drugiego państwa niemieckiego, jakie w konsekwencji tych wydarzeń powstało na terenie strefy radzieckiej. Było to państwo w swym założeniu antyfaszystowsko-demokratyczne, w którym z kolei — w miarę utrwalania się rozbitcia politycznego Niemiec — następowały głębokie przeobrażenia ustrojowe w duchu socjalistycznym. Podsumowała je właśnie nowa konstytucja NRD z 6 IV 1968 r.

Autorzy komentarza konfrontują też jej postanowienia i oparte na nich ustrojowo-prawne instytucje rozwiniętego, społecznego systemu socjalizmu w NRD z rzeczywistością polityczną i społeczno-ustrojową zachodniemieckiej, republiki burżuazyjno-demokratycznej. Omawiany komentarz ma dzięki temu w pewnej mierze również charakter studium porównawczego ustrojów obu współczesnych państw niemieckich. Jest to wszakże przede wszystkim swoisty, obszerny podręcznik prawa państwowego Niemieckiej Republiki Demokratycznej³. Wyjaśnia on zarazem, w jaki sposób mogą i winny być — przy szerokim i świadomym współdziałaniu obywateli — realizowane cele i kierunki rozwoju państwa zakreślone w konstytucji⁴.

Nie sposób w ramach recenzji przedstawić (nawet w skrócie) wszystkich zagadnień, poruszonych w omawianym komentarzu. Zajmiemy się przeto tylko niektórymi z nich. Do postanowień nowej konstytucji, które zasługują na szczególniejszą uwagę, należą m. in. przepisy artykułu 6 ust. 2 i art. 7 ust. 2. One bowiem sytuują Niemiecką Republikę Demokratyczną wyraźnie we wspólnocie państw socjalistycznych, w sojuszu z nimi, opartym na przyjaźni, współpracy i braterstwie broni. Autorzy komentarza podkreślają w związku z tym, że stosunki te opierają się na zasadach socjalistycznego internacjonalizmu (tom I, s. 291). Wspólnota krajów socjalistycznych — to przy tym nie zwykły zespół państw o analogicznym przekroju społeczno-politycznym, lecz system światowy, który wymaga skoordynowanego działania wszystkich jego członków w podstawowych dziedzinach budowy socjalizmu i polityki zagranicznej dla ochrony dotychczasowych zdobyczy ustrojowych przed zakusami przeciwników (tom I, s. 294 i 319). Stąd też, jeśli konstytucja w art. 8 ust. 1 stwierdza, że ogólnie uznane normy prawa międzynarodowego, służące pokojowi i przyjaznej współpracy między narodami, wiążą organa władzy i poszczególnych obywateli NRD, dotyczy to także norm, które wyrosły na gruncie wspomnianych stosunków między państwami socjalistycznymi. Autorzy wymieniają tu układ o utworzeniu Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, Układ Warszawski oraz liczne układy dwustronne zawarte z poszczególnymi państwami socjalistycznymi (t. I, s. 310). Podkreślają też wynikający z tego, co wyżej powiedziano, obowiązek stałego umacniania tych więzi w duchu przyjaźni, wzajemnej pomocy i wszechstronnej współpracy oraz zbiorowej obrony wspólnych socjalistycznych osiągnięć, interesów i celów (s. 309).

² Por. także J. Krasuski, *Polityka czterech mocarstw wobec Niemiec 1945-1949*. Instytut Zachodni, Poznań 1967; S. Doernberg, *Narodziny nowych Niemiec 1945-1949. Antyfaszystowsko-demokratyczne przeobrażenia i powstanie Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1962.

³ Tak np. H. Homann, *Der Kommentar zur neuen Verfassung der DDR — ein Lehrbuch des sozialistischen Staatsrechts*. „Neue Justiz” nr 15/1969, s. 449.

⁴ Por. także O. Gotsche, *Ein Lehrbuch sozialistischen deutschen Staatsrechts*. „Einheit. Zeitschrift für Theorie und Praxis des wissenschaftlichen Sozialismus” nr 7/1969, s. 818 i n.

Dodajmy, że układy NRD z państwami obozu socjalistycznego uzyskały tym samym dodatkową gwarancję konstytucyjną. Dotyczy to oczywiście także tych aktów, które stanęły na gruncie realiów polityczno-terytorialnych po II wojnie światowej, głównie zawartego w dniu 6 VII 1950 r. w Zgorzelcu układu z Polską o wytyczeniu ustalonej i istniejącej granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Konstytucja, uwypuklając odrębny (samoistny) byt państwowy NRD i jej związki z obozem państw socjalistycznych, nie pomija wszakże problemu ogólnoniemieckiego (por. art. 8 ust. 2). Dążenie do normalizacji stosunków z drugim państwem niemieckim, tj. z Niemiecką Republiką Federalną, a następnie połączenie obu państw jest nadal celem NRD, podniesionym obecnie do rangi zasady konstytucyjnej⁵. Zjednoczenie takie może jednak nastąpić tylko na gruncie demokracji i socjalizmu. Jak podkreślają autorzy komentarza, połączenie się w jeden organizm państw o tak diametralnie różnych ustrojach społecznych jest nierealne i wykluczone. W NRF musi się najpierw zrealizować postulaty demokratyczne, określone m. in. w dokumentach mocarstw zwycięskiej koalicji antyhitlerowskiej, a dotyczące usunięcia korzeni militarystyki, hitlerystyki i imperializmu. Ponadto zaś klasy i warstwy pracujące muszą tam uzyskać decydujący wpływ na kształtowanie spraw państwowych. Nie są to przy tym warunki pozbawione w swym założeniu szans realizacji. U ich podstaw tkwi bowiem przesłanka, że ogólny proces przechodzenia do socjalizmu nie ominie Niemiec zachodnich (t. I, s. 314). Dodajmy, że chodzi tu o sprawy istotne także z punktu widzenia polskiej racji stanu. Polska jest bowiem — jak to podkreślił I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka przy okazji podpisania układu o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy między Polską a NRD z 15 III 1967 — żywotnie zainteresowana tym, by nie mieć również w dalszej przyszłości za swego zachodniego sąsiada militarystycznych i zaborczych Niemiec⁶.

Autorzy komentarza podkreślają, że Niemiecka Republika Demokratyczna, jako państwo socjalistyczne, realizuje zadania władzy politycznej klasy robotniczej, sprawowanej w sojuszu z klasą chłopów-spółdzielców, z inteligencją i innymi warstwami ludzi pracy. Zadania te odpowiadają osiągniętemu przez NRD stopniowi socjalistycznego porządku społecznego oraz międzynarodowym warunkom walki klas (t. I, s. 218). W tym aspekcie też zostały naświetlone w komentarzu poszczególne rozdziały i artykuły nowej konstytucji, a więc jej założenia ustrojowo-polityczne, ekonomiczne, społeczno-kulturalne i oświatowe, zasadnicze prawa i obowiązki obywateli oraz ich podstawowych wspólnot, a także postanowienia dotyczące struktury organizacyjnej i zadań aparatu państwowego oraz wymiaru sprawiedliwości i zasad socjalistycznej praworządności.

I tak np. komentarz uwypukla zasadę jedności praw zasadniczych obywateli i ich podstawowych obowiązków, wynikającą z nadrzędnej zasady odpowiedzialności wszystkich za dobro społeczeństwa (t. II, s. 19). Konstytucja obejmuje zresztą (art. 19 ust. 1) łączną gwarancją tak korzystanie przez obywateli z ich praw, jak i ich współdziałanie w kierowaniu rozwojem społecznym na wszystkich szczeblach życia państwowego.

W komentarzu zostały też obszernie objaśnione nowe konstytucyjne instytucje ustrojowe. Dotyczy to np. tzw. podstawowych wspólnot społecznych, tj. miast gmin i związków gmin oraz przedsiębiorstw i spółdzielni produkcyjnych. Są to w świetle komentarza najbardziej podstawowe części składowe (*grundlegende Bestandteile*)

⁵ Por. W. Büchner-Uhder, *Konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 2/1969, s. 5.

⁶ „Trybuna Ludu” nr 75 z 16 III 1967, s. 2.

ustroju społecznego w NRD i stanowią nieodłączny składnik socjalistycznej demokracji. Podkreśla się również ściśle wzajemne powiązania miast i gmin (związków gmin) z przedsiębiorstwami i spółdzielniami, działającymi na ich obszarze (t. II, s. 179). Jeśli chodzi o wspomniane związki gmin (*Gemeindeverbände*), tworzenie ich będzie miało w przyszłości coraz częściej miejsce w związku z rozwojem kooperacji w dziedzinie rolnictwa i gospodarki środkami wyżywienia (s. 186).

Wiele uwagi poświęca też komentarz (t. II, ss. 499-506) wprowadzonemu przez konstytucję (art. 105) uproszczonemu sposobowi załatwiania odwołań obywateli od decyzji terenowych organów administracji państwowej, a zwłaszcza nowej instytucji komisji odwoławczych (*Beschwerdeausschüsse*), jakie będą utworzone przy wszystkich przedstawicielskich organach władzy (przedstawicielstwach ludowych) szczebla okręgowego i powiatowego. Komisje te nie zostaną co prawda wyposażone w prawo uchylania decyzji organów administracji (tzn. nie będą posiadały atrybutów sądów administracyjnych), będą jednak mogły domagać się ponownego rozpatrzenia spornych spraw pod określonym (wskazanym przez nie) kątem widzenia, a nawet zawieszając decyzje naruszające prawo i — w razie, gdy decyzje takie nie zostaną przez właściwy organ uchylone — przedstawiać je swemu przedstawicielstwu ludowemu do decyzji ostatecznej.

Dodajmy, że poszczególne postanowienia konstytucji zostały w komentarzu omówione w kontekście obowiązującego ustawodawstwa. Co więcej — charakterystyce każdego artykułu towarzyszy wykaz podstawowych aktów normatywnych (głównie ustaw, dekretów i rozporządzeń oraz uchwał Izby Ludowej, Rady Państwa i Rady Ministrów) dotyczących danego zagadnienia lub dziedziny zagadnień.

Nadto przy każdym artykule podaje się wskazówki bibliograficzne. Obejmują one przede wszystkim publikacje wystąpień i wypowiedzi czynników oficjalnych, a zwłaszcza zasadniczych oświadczeń i referatów I sekretarza SED i przewodniczącego Rady Państwa NRD Waltera Ulbrichta.

Jak wynika z notki informacyjnej, zamieszczonej na odwrocie strony tytułowej, prace redakcyjne nad komentarzem zostały zakończone w dniu 31 I 1969 r. Jeśli więc chodzi o wspomniane wyżej ustawodawstwo zwykłe, uwzględnia on jeszcze prawie wyłącznie akty normatywne wydane w okresie przed uchwaleniem nowej konstytucji⁷. Konstytucja ta zbilansowała co prawda dotychczasowy rozwój instytucji ustrojowych NRD, wprowadziła wszakże do systemu państwowo-prawnego również pewne zmiany, dostosowane do rozwiniętego, społecznego systemu socjalizmu. Mają one rzeczą jasna charakter derogatywny w stosunku do stanu prawnego, określonego aktami normatywnymi niższego rzędu w okresie przed jej uchwaleniem. Sama konstytucja jest zresztą w myśl jej art. 107 prawem bezpośrednio wiążącym tak organa państwowe, jak i poszczególnych obywateli. Niewątpliwie też niektóre przepisy obowiązującego dotąd ustawodawstwa zostaną niebawem odpowiednio znowelizowane. Wystarczy wspomnieć np., że nowa konstytucja, podporządkowując Radę Ministrów w pełni Izbie Ludowej, nie stwierdza, że jest to zarazem organ wykonawczy Rady Państwa, także przed nią odpowiedzialny, jak to skądinąd okre-

⁷ Do ważniejszych aktów normatywnych, wydanych w pierwszym okresie po uchwaleniu nowej konstytucji, tj. do końca 1968 r., należy zaliczyć głównie: ustawę z 11 VI 1968 o sądach społecznych (Gesetz über die gesellschaftlichen Gerichte der DDR — GGG — vom 11 VI 1968, „GBL.” I, s. 229) i wydane w jej uzupełnieniu dekrety Rady Państwa z 4 X 1968 o wyborze i działalności komisji konfliktowych i komisji rozjemczych („GBL.” I, s. 287 i 289), ustawę z 13 XII 1968 o ordynacji budżetowej państwa (Gesetz über die Staatshaushaltsordnung der DDR, vom 13 XII 1968, „GBL.” I, s. 383), uchwałę Rady Państwa z 22 IV 1968 o dalszych posunięciach związanych z ukształtowaniem ekonomicznego systemu socjalizmu (Beschluss des Staatsrates der DDR über weitere Massnahmen zur Gestaltung des ökonomischen Systems des Sozialismus, vom 22 IV 1968, „GBL.” I, s. 223) oraz rozporządzenie Rady Ministrów z 16 X 1968 o stanowisku prawnym kombinatów państwowych (Verordnung über die Rechtsstellung von volkseigenen Kombinat, vom 16 X 1968, „GBL.” II, s. 963).

śląca ustawa z 17 IV 1963 r. o Radzie Ministrów⁸. Sam komentarz analizuje kwestię odpowiedzialności rządu ściśle na podstawie przepisów konstytucji, pozostawiając na uboczu odmienne ustalenia wspomnianej ustawy z 1963 r.

Zgodnie też z założeniami konstytucji została w komentarzu uwypuklona nadrzędna pozycja Izby Ludowej — najwyższego organu władzy, którego szerokie kompetencje nie mogą być przez żaden inny organ państwowy ograniczone (t. II, s. 248 i n.). Omawiając postanowienia konstytucji, dotyczące organów wewnętrznych Izby Ludowej, którymi w myśl art. 55 i 61 są: Prezydium Izby i komisje, autorzy wspominają także o Radzie Seniorów (*Ältestenrat*). Radę Seniorów przewidywały wszystkie dotychczasowe regulaminy wewnętrzne Izby Ludowej, uchwalane pod rządem pierwszej konstytucji NRD z 1949 r., w tym także regulamin Izby V kadencji z 14 VII 1967⁹. Był to organ, który współdziałał z Prezydium Izby w zakresie przygotowania i przebiegu posiedzeń plenarnych parlamentu (por. także uwagi w t. II, s. 270 komentarza). Niemniej w nowym regulaminie wewnętrznym, jaki Izba uchwaliła dnia 12 V 1969¹⁰ w dostosowaniu do założeń konstytucji z 6 IV 1968 Rada Seniorów już nie występuje¹¹. Regulamin ten został uchwalony rzecz jasna już po ukazaniu się komentarza na półkach księgarskich.

Dodajmy jeszcze, że w omawianym komentarzu znalazła odpowiednie odzwierciedlenie szczególna w warunkach NRD rola Rady Państwa. Na organie tym spoczywają — zwłaszcza w okresie rozwiniętego, społecznego systemu socjalizmu — poważne zadania. Wynikają one z konieczności stałego rozwijania demokracji socjalistycznej oraz umacniania socjalistycznej wspólnoty społecznej i to poprzez ciągłe doskonalenie zasady jednolitości kierownictwa państwowego w oparciu o naukowe podstawy (t. II, s. 305). Komentarz podkreśla także pewne samoistne kompetencje, jakie przysługują w NRD przewodniczącemu Rady Państwa, który pełni tam jednoosobowo funkcję głowy państwa (*Staatsoberhaupt*), (s. 303 i 307).

Już na tle tych kilku wybranych zagadnień można stwierdzić, że omawiana publikacja jest pokaznym kompendium wiedzy o ustroju politycznym i społeczno-ekonomicznym zachodniego sąsiada Polski¹². Będzie sięgał po niego każdy, kto zagadnieniami tymi bliżej się interesuje. Nie można przy tym pominąć jego istotnych zalet technicznych, a zwłaszcza umieszczonego na końcu tomu II wyczerpującego alfabetycznego skorowidza rzeczowego, który sam obejmuje 37 stron druku. Całość uzupełnia efektowna obwoluta.

Lech Janicki

Der deutsche Faschismus in Lateinamerika 1933 - 1943. Verlag: Humboldt-Universität zu Berlin, 1966, 204 ss. — ALTON FRYE: *Nazi Germany and the American Hemisphere 1933 - 1941.* Yale University Press, New Haven 1967, 229 ss.

Zasięg wpływów Niemiec hitlerowskich jest zagadnieniem niezwykle interesującym, a jednocześnie opracowanym jedynie fragmentarycznie. Problem ten — posiadając niewątpliwie istotne znaczenie dla zrozumienia najnowszej historii świata pozaeuropejskiego — stanowi również ważny element całokształtu zjawisk niemieck-

⁸ Gesetz über den Ministerrat der DDR, vom 17 IV 1963 („GBl.” I, s. 89, § 2). Por. też L. Janicki, *Nowa konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej*. „Państwo i Prawo” nr 8 - 9/1969, s. 280 i n.

⁹ Geschäftsordnung der Volkskammer der DDR vom 14 VII 1967 („GBl.” I, s. 101).

¹⁰ Geschäftsordnung der Volkskammer der DDR vom 12 V 1969 („GBl.” I, s. 21).

¹¹ Szerzej na te tematy por. L. Janicki, *Naczelne organa władzy i administracji państwowej Niemieckiej Republiki Demokratycznej po 20 latach jej istnienia*. „Przegląd Zachodni” nr 4/1969, s. 311 i n.

¹² Została ona też wysoko oceniona w piśmiennictwie niemieckim przez czołowych przedstawicieli kierownictwa partyjnego i państwowego NRD (zob. przypisy 3 i 4).